

Schrijvende kinderen en schrijvende machines

De opkomst van ChatGPT en het schrijfonderwijs

Wat is ChatGPT en wat betekent de opkomst van ChatGPT voor het schrijfonderwijs op de basisschool? Kun je als (beginnende) schrijver iets hebben aan de teksten die de chatbot produceert? In dit artikel gaat Suzanne van Norden in op deze vragen.

Suzanne van Norden is de auteur van meerdere boeken en een blog over schrijfonderwijs op de basisschool en begeleidt schoolteams bij de verbetering van hun schrijfonderwijs.

Tientallen jaren heb ik teksten geschreven met kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar. Bij mij thuis staat een verhuisdoos die uitpuilt van de kinderteksten. Geen twee van die teksten zijn precies hetzelfde. Hoe is dat mogelijk? Ik kan het alleen maar vergelijken met het feit dat alle mensen op elkaar lijken en toch allemaal van elkaar verschillen. Als kinderen in de kring vertellen over het oppakken van een dier, of slapen op een gekke plek zijn alle verhalen verschillend. Toch herkennen we ook heel veel in elk verhaal. Met die verschillen zijn we blij in het schrijfonderwijs, omdat we daar zoeken naar authenticiteit en 'eigen woorden'. Schrijven is verwoorden wat je bedoelt. Vanuit dat idee bezien is de opkomst van de schrijvende chatbot ChatGPT verwarrend. Kan een machine iets bedoelen? Wat betekent ChatGPT voor het schrijfonderwijs op de basisschool?

Persoonlijk en zakelijk schrijven

Lange tijd was het schrijfonderwijs vooral gericht op de ontwikkeling van creativiteit en minder op de ontwikkeling van brede schrijfvaardigheid, kennis over taal en teksten, en besef van hoe teksten in de wereld functioneren. Als het ons doel is dat kinderen zich met taal kunnen redden in hun leven en in toekomstige opleidingen, moeten we ze ook inwijden in die situatiegebonden taal.

Dat werpt een ander licht op de norm van originaliteit en authenticiteit. Teksten zijn soms helemaal niet origineel, maar juist tot vervelens

FOTO: TOM VAN LIMPT

toe hetzelfde, denk maar aan ambtelijke stukken en de vaste formats van nieuwsberichten, handleidingen of academische artikelen. Die eenvoudigheid heeft een functie, ook al kun je je eraan ergeren. Het heeft te maken met het doel en de sociale context van zulke teksten, bijvoorbeeld binnen een vakgebied, opleiding of specifieke groep mensen.

We moeten kinderen ook leren waarom het soms nodig is om jezelf zoveel mogelijk uit je teksten te verwijderen - om objectief of zakelijk te leren schrijven. Daarvoor kan het gebruik van voorbeeldteksten een goed hulpmiddel zijn. Schriftelijk je kennis over een onderwerp weergeven, effectieve instructies schrijven of verschillende perspectieven op een kwestie belichten leer je door teksten te bekijken waarin dat op een doeltreffende manier gebeurt, en daarvan iets over te nemen. Zou een schrijvende machine daarbij kunnen helpen?

Een taalmodel getraind met alle teksten van het internet

Op artificiële intelligentie gebaseerde taalprogramma's als ChatGPT kunnen op commando alle soorten teksten produceren, over elk denkbaar onderwerp, in elk genre en elke stijl. Net als de teksten in mijn verhuisdoos verschillen die teksten allemaal van elkaar, zelfs als je meerdere

ChatGPT kan niet denken, redeneren of interpreteren

keren dezelfde opdracht geeft. Dat is verbluffend. De AI-gegenereerde teksten zijn vlekkeloos van opbouw, gebruiken passende signaalwoorden en komen over het geheel genomen imponerend over. Dit is niet verbazend. De algoritmes achter ChatGPT zijn getraind op astronomische hoeveelheden teksten van het internet en werken met behulp van statistiek: wat is het meest

waarschijnlijke volgende woord in deze tekst, op basis van de opdracht? Meest waarschijnlijk betekent in dit geval: meest voorkomend. De teksten zijn een soort gemiddelde, er is niets persoonlijks aan. De statistische methode zoekt naar algemene patronen. Misschien zijn ze juist daarom bruikbaar als middel om te leren over tekststructuur en veelvoorkomende woordvolgordes. In het voortgezet onderwijs lijkt dit al hier en daar te gebeuren. Kan dat ook in het basisonderwijs, en wat zijn de valkuilen?

Chat GPT kan niet denken

ChatGPT is een verleidelijke en verwarrende tekstenmachine, die ons op het verkeerde been kan zetten. Het programma is ontworpen om als een persoon over te komen, die vriendelijk reageert, en die je op je scherm ziet 'schrijven': de regels verschijnen een voor een, alsof hij zit te typen. De opgeroepen tekst is echter al in enkele seconden integraal gegenereerd. Dat is een doortrapt ontwerp. Het maakt gebruik van de menselijke neiging om iets dat antwoord geeft te zien als een echt persoon, zie de vele chatbots met gezellige namen die tegenwoordig in helpdesks optreden.

Maar ChatGPT is geen persoon, en kan niet denken, redeneren, voelen, twijfelen, associëren of teksten op verschillende manieren interpreteren. Dat toch die indruk wordt gewekt is zeker voor mensen met weinig lees- en schrijfervaring (dus ook voor basisschoolleerlingen) riskant. Hoe overtuigender een tekst geschreven is, hoe meer je geneigd bent de inhoud te geloven, juist als je je onzeker voelt over je eigen formuleervaardigheid.

Als het gaat om korte teksten die feitelijke kennis weergeven op een basisniveau, zijn de door ChatGPT gegenereerde teksten meestal wel betrouwbaar: uitleg over hoe de waterkringloop werkt, hoe het leven van Gandhi verliep of welke diersoorten je op de zuidpool kunt vinden. Zodra het echter gaat om diepere, vakspecifieke kennis, om de afweging van perspectieven of om persoonlijke ervaringen gaat er van alles

mis. Er kunnen belangrijke feiten ontbreken of redeneringen niet kloppen, en checken waar de inhoud vandaan komt is tot op heden vrijwel onmogelijk.

Kunnen leraren en leerlingen deze tekortkomingen onderscheiden, onderscheppen en benutten? Niet als ze weinig leeservaring hebben en weinig kennis van een onderwerp. En dat zijn precies de twee gebieden die we in het onderwijs, naast schrijven, te lang verwaarloosd hebben: lezen met begrip en systematische kennisopbouw in de vakken.

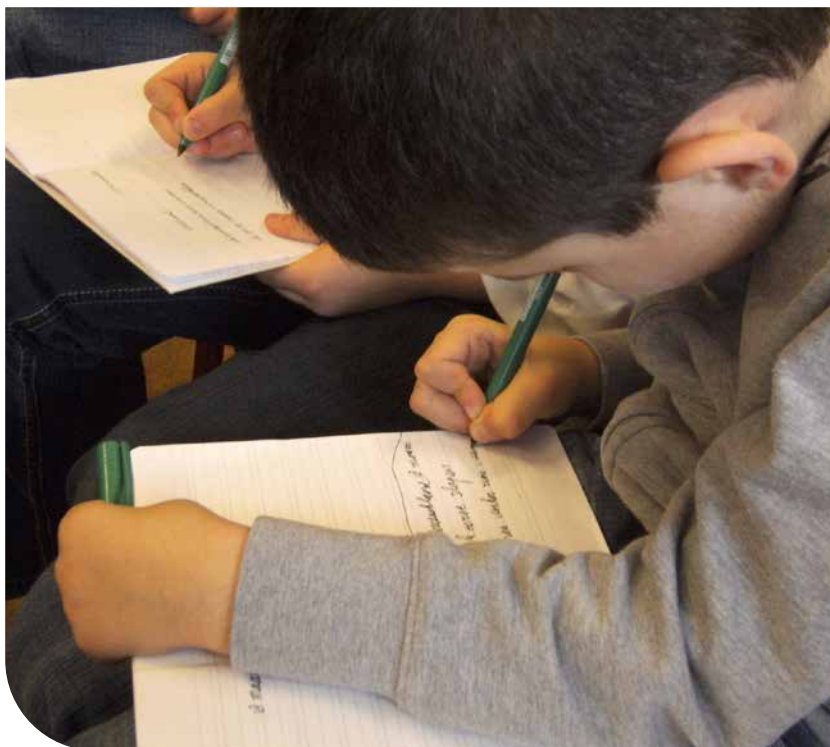
Schrijven is denken en denken is nodig

We weten dat het lezende brein veel meer doet dan alleen decoderen, woorden begrijpen of tekststructuur herkennen. Lezen betekent dat je hele ervaringswereld betrokken raakt bij wat je leest: alles dat je weet, denkt, voelt, hebt meege maakt en al eens hebt gelezen. Voor het schrijvende brein geldt hetzelfde. Lezen en schrijven zijn complexe denkprocessen, geen technische vaardigheden waarvoor je een vast protocol kunt doorlopen (met uitzondering van leren decoderen en spellen). Dat denken is wat we kinderen willen leren op school, door het heel veel samen met ze te doen. Goed schrijfonderwijs draait meer om de kwaliteit van denken dan om de kwaliteit van teksten, al hangen die twee in hoge mate met elkaar samen.

ChatGPT kan niet lezen, alleen patronen herkennen en doen alsof hij leest. Hij kan ook niet schrijven, alleen schrijven imiteren en teksten samenvatten. Het is verontrustend dat de grote producenten van AI-programma's suggereren dat het menselijk brein eigenlijk ook zo werkt en dat er in de toekomst steeds minder verschil zal zijn tussen een denkende mens en een AI-model. Kritische AI-onderzoekers tonen aan dat dit verschil al jaren gigantisch groot is en dat er nog geen zicht is op verkleining ervan. Eenvoudig omdat de echte wereld geen statistisch model is maar een onvoorspelbare rommelige toestand, en een mens geen rekensom maar een zintuiglijk wezen dat van alles meemaakt en onverwachte beslissingen kan nemen. Met die onvoorspelbaarheid kan AI nog steeds niet goed omgaan, vandaar dat we al jaren vergeefs wachten op een zelfrijdende auto. Hoe belangrijk kennis van tekstpatronen ook is voor een schrijver, om goed te schrijven heb ook je je eigen onvoorspelbare denk- en ervaringswereld nodig.

Schrijvende machines in ons taalonderwijs

Kinderen schrijven onvoorspelbaar, en allemaal anders, schreef ik in het begin. Ook als ze gebruik leren maken van herkenbare tekststructuren of

vaste, vakgebonden formuleringen. Dat is het mooie en belangrijke van schrijven: ook als je schrijft volgens vaste vormen kun je origineel of authentiek zijn. Iedereen benut bestaande tekststructuren op zijn eigen manier en wijkt er op zijn eigen manier van af. ChatGPT dreigt ons onze keuzevrijheid daarbij te ontnemen, zoals andere algoritmes dat al langer doen door het voorprogrammeren van onze keuzemogelijkheden voor muziek, producten of nieuwsonderwerpen. Vooral bij de minder geletterden en onzekeren onder ons zou dat het zelfvertrouwen op schrijfgebied kunnen ondermijnen.

Zeker op de basisschool zou het schrijfonderwijs moeten draaien om menselijke bedoelingen, te weten die van de kinderen zelf. Als we ChatGPT zinvol kunnen inzetten bij de versterking van autonoom en kritisch denken, kan het een hulpmiddel worden in ons taalonderwijs. Wat is daarvoor nodig?

- Een nog sterkere focus op lezen en schrijven om te denken;
- Beter leesonderwijs, gericht op begrip;
- Meer zelf schrijven, gericht op eigen denken en bedoelingen;
- Kennisopbouw als basis onder dit alles, gericht op de zaakvakken;
- Inzicht bij leraren en leerlingen in hoe AI-systemen en -taalmodellen precies werken.

Alleen onder deze voorwaarden kunnen we ChatGPT gebruiken als leermiddel, in plaats van als betrouwbare bron of ideaal voorbeeld.

Ik ga een nieuwe verhuisdoos openklappen en hoop dat ook die gevuld zal raken met bewijzen van hoe kinderen leren zich uit te drukken met eigen woorden, en daarmee zich staande leren houden in een verwarrende, complexe wereld. 🌐